

Bereg vármegye indítványa magyar hónapnevek használatára 1841-ben**

Резюме. В історії Угорщини 18–19 століть особливе місце посідає рух за оновлення мови, який полягав у заміні латиномовних визначень угорськими словами. В даній статті розглядається законопроект, що був сформований в Березькому комітаті у 1841 році та спрямовувався на заміну латинських назв місяців (січень, лютий і т. д.) на їх угорськомовні відповідники. Це починання не увінчалось успіхом, оскільки в епоху політичних та суспільних реформ також не було попиту на те, щоб, прописуючи конкретні слова, офіційним регулюванням втручатися у природний процес використання мови. Разом із тим, презентація передумов цього проєкту дає можливість відтворити політичну атмосферу, а також мовні та суспільні відносини тогочасного Березького комітату, з огляду ж на специфічні умови – й питання рівності релігій. Дане питання також можемо розглядати як специфічне угорське відображення календарної реформи часів Французької революції.
Ключові слова: Березький комітат, епоха реформ, справа угорської мови, назви місяців.

Резümé. Magyarország 18–19. századi történetében különleges szerepet foglal el a nyelvújító mozgalom, vagyis a latin kifejezések magyar szavakkal való felváltása. Jelen tanulmány Bereg vármegye 1841-ben született törvényjavaslatával foglalkozik, amely arra irányult, hogy a latin eredetű hónapneveket (január, február stb.) magyar kifejezésekkel cseréeljék fel. A kezdeményezés nem volt sikeres, hiszen a politikai és társadalmi reformok korában sem volt igény arra, hogy konkrét szavak hatósági előírásával avatkozzanak a nyelv használatának természetes folyamatába. Ugyanakkor a javaslat háttérének bemutatása felidéri a korabeli Bereg vármegye politikai hangulatát, nyelv és közélet viszonyát, valamint – sajátos körülményei folytán – a vallások egyenjogúságának ügyét is. A francia forradalom naptárreformjának sajátos magyarországi ügyét is felismerhetjük a történetben.
Kulcsszavak: Bereg vármegye, reformkor, magyar nyelv ügye, hónapnevek

Abstract. The movement of neologism played a special role in the history of Hungary in the 18th and 19th centuries when the followers of neologisms wanted to replace the Latin phrases with Hungarian words. The present paper deals with the proposal of Bereg County in 1841, which was aimed to change the Latin originated names of months (January, February etc.) with Hungarian phrases. The initiation was not successful, because there was no need to intervene into the natural process of using of language by official regulation of concrete words, even in the age of political and social reforms. Nevertheless, the history of background of this proposal shows the political atmosphere of Bereg County at this time, the relations between language and public policy, and – with regards to its special circumstances – the case of equal rights of the different religions. We can recognize in the events a special Hungarian version of the calendar reform of the French Revolution.
Keywords: Bereg County, Reform Era, Case of Hungarian Language, Names of Months

Bevezetés

1841-ben Bereg vármegye közgyűlése körlevelet intézett a törvényhatóságokhoz, amelyben újszerű, magyar nyelvű hónapnevek alkalmazása mellett érvelt, szerette volna azokat hivatalos úton előíratni a közszerelőkhöz számára, és kezdeményezé-

* Габлітований доктор у галузі історичних наук, доцент, Інститут прикладних суспільних наук, Факультет гуманітарних наук, Мішкольцький університет. * PhD, habilitált egyetemi docens, Alkalmazott Társadalomtudományok Intézete, Bölcsészettudományi Kar, Miskolci Egyetem.
* Ph.D. in History, associate professor, Institute for Applied Social Sciences, Faculty of Arts, University of Miskolc. E-mail: fazekas@uni-miskolc.hu

** A tanulmányban ismertetett kutatómunka az EFOP-3.6.1-16-2016-00011 jelű *Fiatallodó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése* projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

sének támogatására felszólította a többi törvényhatóságot is. A különös ötletnek nem lett sok következménye, hamar feledésbe is merült, de az epizódszerű esemény felidézése mégis több szempontból tanulságos lehet: a nyelvtörténeti kuriózum mellett a kezdeményezésen keresztül bepillantathatunk a magyar polgári átalakulás országos és – Bereg vármegye kapcsán – helyi folyamataiba, a politikai sajtó megváltozott szerepkörébe, általában abba, hogy egy nyelvészeti probléma hogyan kerülhetett a politikai küzdelmek középpontjába.

Jakab Elek XIX. század végi kronológiai kézikönyvében írta: „A hónapok elnevezései az idők szellemének, a népek természeti és polgári életének, politikai és vallásos felfogásának bélyegét viselték mindig magukon.”¹ Az esettanulmányban ez a gondolat egyszerre lehet kiindulópontja és konklúziója is egyben. Kétségtelen, hogy az időszámítás módja, valamint annak tényezői (ideértve az időegységek elnevezésével kapcsolatos nyelvtörténeti adalékokat is) mindenkor szoros kapcsolatban álltak egy adott állam berendezkedésével, az uralkodó vallási és politikai eszmékkel. Például közismertnek tekinthető, hogy a Római Birodalomban a kereszténység államvallássá tételét követően egyes keresztények szembefordultak a zsidó hét- vagy húsvétszámítás módjával, illetve a XIII. Gergely pápa által 1582-ben bevezetett naptárreformot a protestáns és görögkeleti államok nem fogadták el (az evangélikus Poroszország csak a XVII. század elején, az anglikán Nagy-Britannia a XVIII. század közepén vezette be a Gergely-naptárt, Oroszország csak a bolsevik hatalomátvétel után, 1918-ban). De nemcsak a kronológia rendszerének megválasztása, hanem az időmérés tényezőinek (hónap, hét stb.) elnevezése is gyakran hordozta a politikum lenyomatait, illetve vált vallási-politikai csatározások tárgyává.

A XIX. század hasonló törekvései legfontosabb előzményének a francia forradalom idején bevezetett új naptár tekinthető, amikor a hónapok hivatalos elnevezését is megváltoztatták. A francia nemzeti konvent határozata alapján 1792. szeptember 22-től, vagyis a köztársaság I. évétől számították a naptárreformot, amelyben minden évet 12 harminc napos hónapra, azon belül 3x10 napos dekádra osztottak, és a hónapokat időjárás, illetve természeti elemekből vett jellemzők alapján nevezték el. A vallási elemektől mentes – ezért a forradalom szellemiségéhez méltóbbnak gondolt, de a gyakorlatban csak nehézkesen érvényesülő – időszámítási rendszer 1806-ig volt érvényben.²

¹ JAKAB ELEK (1881): *A kalendáriumokról történelmi és politikai tekintetben*. Értekezések a történeti tudományok köréből, IX. 4. Budapest. 14–15.

² HAHNER PÉTER (1989): *A nagy francia forradalom kisenciklopédiája*. Budapest. 65–66.; *A nagy francia forradalom dokumentumai*. Szerk. Hahner Péter. Budapest. 342–344.

1. Hónapnév-használati szokások a reformkorban

A hónapnevek magyar kifejezésekkel való jelölésére irányuló nyelvújító mozgalom hosszú történetre tekinthet vissza, ennek részletes áttekintése helyett³ csak az 1830–40-es évek fontosabb csomópontjait idézhetjük fel.⁴

A nyelvújítás XVIII. század végi hullámában számos javaslat született arra, hogy időjárási elemekből, természeti képekből kölcsönzött „magyaros” hangzású kifejezésekkel jelöljék a hónapokat Magyarországon is. (Például „zúzoros” – január, „enyheges” – február, „olvanos” – március stb.) Ezek azonban megmaradtak egyes nyelvújítók kísérletezéseinek szintjén, kialakult és elterjedt viszont három, egymással együtt élő hónapnév-használati rendszer:

1. A ma is használt „*latinos*” hónapnevek teret nyertek a hétköznapi és a hivatalos nyelvhasználatban egyaránt. (Régiesebb és *latinosabb* formaként: Januarius, Februarius stb., és magyar nyelvhasználathoz igazodott január, február stb. alakokban egyaránt.)

2. Már a XV–XVI. századtól vannak adataink arra, hogy az egyházi ünnepkörökhöz igazodó „*régi, magyaros*” elnevezésű hónapneveket használtak elődeink széles körben, még hozzá nemcsak katolikus, hanem protestáns környezetben is, annak ellenére, hogy több hónapnév például szentek neveit, vagy katolikus kultuszra utaló elemet tartalmazott. Ezek: Boldogasszony hava (január), Böjtelő hava (február), Böjtmás hava (március), Szent György hava (április), Pünkösöd hava (május), Szent Iván hava (június), Szent Jakab hava (július), Kisasszony hava (augusztus), Szent Mihály hava (szeptember), Mindszent hava (október), Szent András hava (november), Karácsony hava (december).

3. Az előzőeknél kisebb nagyságrendben, de megjelent és el is terjedt az „*évszakokból képzett, magyaros*” hónapnevek használata, mely egyszerűen a négy évszak nevéből, valamint az azokhoz társított „-elő”, „-hó” és „-utó” szavakból állt össze: január: télhó, február: télutó, március: tavaszelő, április: tavasz hó, május: tavaszutó, június: nyárelő, július: nyárhó, augusztus: nyárutó, szeptember: őszelő, október: ősz hó, november: őszutó, december: télelő.

Ezek a hónapnévrendszerek a hivatalos levelekben, magán nyelvhasználatban, kalendáriumokban és az egyre növekvő szerepű sajtóban elterjedtek mondhatók, és az 1830–1840-es években párhuzamosan használták őket, az sem volt ritka, hogy például ugyanaz az újság ugyanazon lapszámában különböző hónapnév-elnevezéseket használt. Nem meglepő, hogy az 1830-as évek elejétől újra nyelvészeti-nyelvújítási vita bontakozott ki arról, hogy egyrészt egységesíteni, másrészt „*magyarosítani*” kellene a hónapnevek használatát. Számos

³ Lásd erről: JAKAB 1881; SIMAI ÖDÖN (1910): A magyar hónapnevekről. *Magyar Nyelv*, 9. sz. 405–416.

⁴ Lásd részletesen: FAZEKAS CSABA (2020): Reformkori viták a magyar nyelvű hónapnevekről. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica*, 1. sz.

újságcikk, javaslat, ötlet megfogalmazódott, bár ezek inkább „ötletelésnek” voltak mondhatók például arról, hogy milyen természeti vagy időjárás elemekről, esetleg keresztnevekről, vagy híres emberekről (magyar hősokról, királyokról stb.) kellene a hónapokat elnevezni.

Ahhoz, hogy a hónapnév vita Bereg vármegye indítványa formájában 1841-ben a politika szintjén is megjelenjen, alighanem két nyelvészettel is foglalkozó értelmiségi vitája vezetett. Vajda Péter (1808–1846) 1834-ben foglalt állást a hónapnevek kérdésében, és úgy ítélte meg, hogy az „évszakokból képzett, magyaros” hónapnevek használata lenne a leginkább célravezető, hiszen alkalmas a latin hónapnevek felváltására, felekezetiileg semleges, ugyanakkor az évszakok folytán könnyen megjegyezhető.⁵ Álláspontját szenvedélyesen vitatta Waltherr László Imre (1788–1865), aki számos tanulmányban, újságcikkben és röpiratban támadta Vajdát, ő a „rég magyaros” hónapnévrendszer mellett érvelt.⁶ Egyetértett a latin hónapnevek kiiktatásával, ugyanakkor a hagyományok felkarolása, a keresztény vallási tartalom megjelenítése miatt a Boldogasszony, Bőjtelő stb. hónapneveket preferálta. Waltherr a hónapnevek ügyének elszánt harcosává vált, meggyőződése szerint sürgősen és országosan intézkedni kellene a latin hónapnevek kiiktatását illetően, és egységes, a „rég magyaros” rendszeren alapuló hónapnévrendszert kell elfogadtatni a zavaros állapotok, illetve a meglévő „latinizmusok” felszámolása érdekében. Vajda Péter az ekkor általa szerkesztett *Világ* hasábjain rövid cikkekben reflektált csupán, és fenntartotta érveit a téli, téli stb. hónapnevek mellett, melyek Waltherrt újabb, egyre személyesebb válaszokra ragadtatták.

2. Bereg vármegye a reformkorban, elsősorban a két országgyűlés között (1840–1843)

A reformkor magyar politikai életéről általában, országos szinten alapos ismeretekkel és feldolgozásokkal rendelkezünk, de – néhány alaputatásra épülő vármegye történetétől eltekintve – viszonylag kevés a kor talán legfontosabb politikai intézményeinek, a vármegyéknek a helyi politikátörténetét összefoglaló tanulmány. Igaz ez Bereg esetében is, a korabeli helyi közéletéről még egy vonatkozó monográfia is csak annyit állapított meg, hogy összességében „egy-két tiltakozás az országgyűlési ifjak rakoncátlansága ellen, egy-két konzervatív követi utasítás és némaság jellemezte Bereg vármegyét”, mely csak azzal tudta felhívni magára a figyelmet, hogy „fantasztikus tervekkel” mosolyogtatta a törvényhatóságokat.⁷ Mindez persze bőségesen árnyalható, illetve a megye politi-

⁵ VAJDA PÉTER (1835): *Pesti Levelek. I. füzet. Szép szavak*. Kassa. 46–53.

⁶ Lásd pl. WALTHER LÁSZLÓ: *Némely észrevételei az 1840-ki Mezei Naptárra*. H. n. é. n. [Pest, 1840.]; WALTHER LÁSZLÓ: A havak magyar nevezetei és Vajda Péter úr. 1–3. r. *Hasznos Mulatságok*, 1841. július 7. 213–216., július 10. 217–220., július 14. 221–222.

⁷ TAKÁCS PÉTER (1993): *Az úrbérrendezéstől a polgári forradalomig*. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája. Történelem és kultúra. Szerk. Cserey László. Nyiregyháza. 241–298.; 286.

kai arculatával kapcsolatos adalékok beilleszthetők az országos politikai folyamatokba. Még a térség 19. századi kitűnő monográfiája is alig szól a reformkor időszakáról,⁸ bár szerzője két fontos forráspublikációt is megjelentetett.⁹ Kevés adattal rendelkezünk a vármegye politikai életét befolyásoló személyiségekről, például Eötvös Tamásról (1800–1867), aki sokkal inkább ismert, mint 1848-ban nemzetőr őrnagy, kormánybiztos, a munkácsi vár parancsnoka, mint 1835–1841 között Bereg vármegye másod alispánja, a helyi ellenzék fontos személyisége.¹⁰ Pedig Lónyay Menyhértnek (1822–1884), két ízben (1843–44, 1847–48) országgyűlési követnek, a kiegyezés után pénzügyminiszteri, majd 1871–1872-ben miniszterelnöki pozícióba emelkedő, a Magyar Tudományos Akadémia elnökévé választott személyiségnek is Bereg vármegye volt fiatal korában a politikai szocializációjának terepe.¹¹

1840 májusában véget ért a „kompromisszumok országgyűlése”, amelynek legfőbb eredménye az elfogadott törvényeken kívül a felségsértési perek vádlottjainak szabadlábra kerülése volt. Lényegében alighogy elszéledtek a követek Pozsonyból, megkezdődött a következő országgyűlésre való felkészülés, amely elsősorban a vármegyék üléstermeiben megfogalmazódó reformjavaslatokról, azok vármegyék közötti „kommunikációjáról”, és a reformokkal szembeni – nyílt és titkos – ellenakciókról, heves szópárbajokról, tettelegesséig fajuló választási kampányokról, kormánypárti (konzervatív), illetve ellenzéki (liberális) politikai csoportok kikristályosodásáról szólt.¹² A legfontosabb események között elég csak utalnunk a „szatmári 12 pont” kapcsán kialakult országos vitára, a kezdeményezés bukásának tanulságaira, Kossuth *Pesti Hírlapjának* megjelenésére, ezáltal az ország politikai közvéleményének a modernizálódó nyilvánosság keretei közé kerülésére, stb. Ami a reformok táborát illeti, 1840–1843 között tanúi lehetünk egyfajta politikai „ötletbörzének” is, hiszen a kor politizálását alapvetően az jellemezte, hogy ha egy vármegyében megszületett egy gazdasági, politikai stb. törvényjavaslat vagy intézkedés tervezet, akkor ahhoz igyekezett megnyerni a többi vármegye támogatását is abból a célból, hogy a következő országgyűlé-

⁸ LEHOCZKY TIVADAR (1881): *Bereg vármegye monographiája*. I–III. köt. Ungvár.

⁹ LEHOCZKY TIVADAR (1887): Vallási mozgalmak 1841-ben. Bereg vármegye törekvései önálló magyar nemzeti katolikus vallást alkotni. *Hazánk. Történelmi közlöny*, VII. évf. 2. sz. 81–92.; LEHOCZKY TIVADAR (1888): A beregmegyei vallásmozgalmak 1841-ben. *Hazánk. Történelmi közlöny*, IX. évf. 2. sz. 127–130.

¹⁰ PÁLMÁNY BÉLA (2011): *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja, 1825–1848*. I–II. köt. Budapest. 898–900. Lásd még: MOLNÁR JÓZSEF (1978): *A vásárosnaményi Eötvös család és kapcsolatai*. In: Találkozás Bereggel. Szerk. Mező András. Vásárosnamény. 203–220.; 216–217.

¹¹ A vonatkozó irodalomból ld. pl.: TAKÁCS PÉTER (2000): Forrásokban rejtelkedő. (Portrévázlat Lónyay Menyhértről.) *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 35. évf. 2. sz. 170–183.

¹² Lásd pl.: VARGA JÁNOS (1980): *Megye és haladás a reformkor derekán (1840–1843)*. In: *Somogy megye múltjából*, 11. Szerk. Kanyar József. Kaposvár. 177–243.; VÖRÖS KÁROLY (1980): *Két országgyűlés között (1840–1843)*. In: *Magyarország története, 1790–1848*. Szerk. Mérei Gyula. Budapest. 856–893.

sen a kezdeményezésből törvény szülessék. Meghatározóak voltak a „vezérme-gyék” (elsősorban Pest és Zala) indítványai, de e három év alatt minden vármegye igyekezett magára felhívni a figyelmet valamely önálló kezdeményezéssel vagy másokhoz való csatlakozással, amelyek között voltak komoly társadalompolitikai (később, 1848-ban törvényerőre is emelkedő) javaslatok, de már saját korában is marginális jelentőségűnek bizonyuló „ötletelések” is.

Ami Bereg vármegye politikai jellemzését illeti, bár a kor romantikus szónoki stílusában íródott, mégis jellemzőnek véljük az 1843-ra kialakult köz-hangulatára egy jótékony célú felhívás kezdő sorait: „A haladás szövetségét kegyesen lobogtatják felettünk az égiek, s ez a megszibbadt tagokba új erőt, az eltompult kebelben érző szívet, a rabigát szokottba szent szabadságot öntött, a setétség tömkelegében szédelgő előtt – melybe azt politikai ármány vagy a harc foglalta napok taszíták – piruló hajnalt a világosság első sugárral derített. Ha a múlt évtizedekre tekintünk, melynek folytán honunk oly gyors haladással fejlődött [mind] anyagi, úgy szellemi életére nézve, biztosan reménylhetjük azon nap elérkezését, mely honunkat Hellász tudomány-nagyságára, úgy Európa jelenlegi művelt státusai közé fogja emelni.”¹³ Az európai haladásba vetett optimista biza-lom azonban a harmincas évek végén távolról sem volt ennyire jellemző Bereg-ben. A vármegye követei az 1832–36-os országgyűlés idején még szélsőségesen kormánypártinak, reformellenesnek számítottak, első két megválasztott követük (Füzesséry Gábor és Komlós Károly) botrányos körülmények között távozott, egyik, helyükre megválasztott személlyel (Pogány Józseffel) együtt mindhárman ultrakonzervatívnek számítottak.¹⁴ (A másik új követ a már említett Eötvös Tamás volt.) Füzesséry és Komlós a felségsértési pereket követő belpolitikai helyzetben még az udvar által pénzzel megvesztegethetőnek is bizonyult.¹⁵ Füzesséry – bár mandátumát ezúttal sem töltötte ki – az 1839–40-es országgyűlésen már inkább radikális ellenzékiiségeivel keltett figyelmet,¹⁶ és a harmincas évek végén Bereg politikai arculata már inkább a reformok iránt szimpatizáló, bár sok esetben kiforratlan elképzeléseket is megfogalmazó vármegyének számított, s e fo-lyamatban sokat lendített az 1839–40. évi országgyűlés, valamint az azt követő ellenzéki-liberális hangulat. A közszereplők politikai magatartására ugyanakkor nemcsak a politikai programok és ideológiák voltak hatással, a közgyűléseken gyakran egymásnak feszülő indulatok mögött nem feltétlenül eltérő hitvallások,

¹³ Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban: MNL OL), P 1966. Perényi család levéltára. Perényi Gábor iratai. „Tiszajútlak” egyesület előadása a megyei börtön javításának céljára, 1843. január 12.

¹⁴ VÖLGYESI ORSOLYA (2017): Vármegyei követek az 1832–1836. évi országgyűlésen a titkosrendőri je-lentések tükrében. *Korall*, 18. évf. 70. sz. 84–108.; Füzesséry ügyére lásd még: DOBSZAY TAMÁS (2019): *A rendi országgyűlés utolsó évtizedei. (1790–1848)*. Budapest. 139.; 186.

¹⁵ GERGELY ANDRÁS (1980): *A magyar reformellenzék kialakulása és megszilárdulása. (1830–1840)*. In: Magyarország története, 1790–1848. Szerk. Mérei Gyula. Budapest. 669–788. 740.

¹⁶ PÁLMÁNY 2011. 921–923.

illetve orientációk húzódtak meg, nem biztos, hogy azokban különböző társadalmi programok polarizációja mutatható ki, hanem például csupán személyi konfliktusoktól terhelt csoportosulások akciói.¹⁷ Az egyes konkrét kérdésekben kiegyenlített erőviszonyokra utal, ha az adott ügy ilyen vagy olyan irányú eldöntését minimális többség billentette valamely irányba. (Egyes esetekben még arról is nehéz volna beszélni, hogy mi is számított voltaképpen a megye álláspontjának, hiszen például 1841 folyamán – a közgyűlések összetételének apró változásai miatt – Beregben háromszor módosult a törvényszéki bírák választásának módja,¹⁸ egyszer arról olvasunk, hogy megadták a honorácioroknak, protestáns lelkészeknek a szavazati jogot a megyei közgyűlésen, máskor arról, hogy megvonták azt,¹⁹ stb.) Mindenesetre az elkötelezetten ellenzéki Eötvös Tamás másodalispáni tevékenysége az országgyűlés után valóban megerősítette a vármegyében a liberálisok pozícióit, s a megye hazafias szelleméről szóló beszámoló olvastán még Kossuth Lajos is azt állapította meg, hogy amennyiben igazak ezek a hírek, „meg kell vallanunk, hogy Bereg valóságos Eldorádó; és mi örvendünk, hogy nemes Bereg megyében megközelítve található nemzetünk a megyei municípiumot, minőnek mi azt olly buzgón óhajtjuk”.²⁰ Ugyanitt olvasunk arról is, hogy megalakult a Bereg vármegyei kaszinó is, azzal a – jelen tanulmányunk szempontjából releváns – céllal, hogy elősegítse a felekezeti megosztottság tompítását, valamint a magyar nyelv művelését a megyében, első elnöke éppen Eötvös Tamás lett,²¹ s ugyancsak ő kezdeményezte később a megyei olvasókör létrehozását is.²²

A beregi közéletben az említettek mellett fontos szerepet játszott még Perényi Gábor (1793–1860) főispáni helytartó. A vármegye örökös főispánsága 1740 óta a Schönborn-Buchheim családé volt, az ebből származó Ferenc Fülöp (1768–1841) 1801-től viselte a főispáni tisztelet,²³ de alig tartózkodott a vármegyében, a halál is a felső-ausztriai Maidlingben érte 1841. augusztus 18-án.²⁴ A távollétében a megyében intézkedő Perényi Gábornak viszont széles körű befolyása volt a vármegye ügyeire, főispáni helytartóságát 1836–1845 között töltötte be.²⁵

Beregben az 1840. szeptember 7-én tartott közgyűlésen olvasták fel az országgyűlésen szentesített törvényeket. A közgyűlésen az általános elégedettség hangulata volt meghatározó, amelyet kihangsúlyozott, hogy „százszoros »éljen«

¹⁷ VARGA 1980. 186–187.

¹⁸ VARGA 1980. 184.

¹⁹ VARGA 1980. 234., 237. Vö. *Pesti Hírlap*, 1841. június 19. 409–410.

²⁰ *Pesti Hírlap*, 1841. június 19. 410.; Kossuth Lajos: *Szerkesztői jegyzetek a Pesti Hírlaphoz, I. (1841)*. Szerk. Fazekas Csaba. Miskolc, 2003. 137.

²¹ Más források szerint Füzessey Gábor, vö. PÁLMÁNY 2011. 922.

²² TURI GRÉTA (2010): Egyleteink a Bereg hasábjain. *Közoktatás*, 15. évf. 1–2. sz. 24–25.

²³ LEHOCZKY 1881. 355.

²⁴ *Erdélyi Híradó*, 1841. október 19. 125.

²⁵ PÁLMÁNY 2011. 1086–1087.

kiáltások és örömlengések között” Deák Ferencet Bereg rendei is a megyei ülnökök sorába választották.²⁶ A Perényi Gábor elnökletével tartott gyűlés zömmel a következő évben esedékes általános tisztújítás előkészítésével foglalkozott. A legtöbb vármegyére jellemző duhaj választási csatározások megelőzésére határozatban mondták ki – a főleg a „bocskoros” nemesség megnyerését célzó – etetés-ítatás tilalmát, melynek megszegőjét a jelöltek sorából való törléssel fenyegették, s ugyanígy eltiltották a tisztújításon való fegyveres megjelenést. (Bár utóbbi alatt csak a botot, buzogányt stb. értették, a „magyar nemzetiség díszjelének” tekintett kard kivételnek számított.) Liberális szemléletű határozatnak számított, hogy az alispánok majdani megválasztásával kapcsolatban a titkos szavazás mellett döntöttek, illetve, hogy a választásokon esetleg előforduló kicsapongásokat a pártatlanság megteremtése érdekében külső megyék táblabíráira akarták bízni.²⁷

Korszakunkban a legfontosabb helyi politikai esemény alighanem az 1841. július 12-én tartott tisztújítás volt. Már 1840 szeptemberében sort kellett volna rá keríteni, de választási visszaélések és botrányok elkerülése érdekében elhalasztották. Perényi Gábor rendelkezésére így is katonasággal kellett szétválasztani a szembenálló feleket, amelyek kövekkel dobálták egymást a beregszászi híd két oldaláról, és verekedésre is sor került.²⁸ Bár több jelölt is volt, az 1832–36. évi országgyűlés két elsőként delegált megyei követe csapott össze az első alispáni posztért, Füzesséry Gábor és Komlósy Károly főjegyző. Eötvös Tamás már a korábbi, május 17-i közgyűlésen le akart mondani, ezt ekkor még nem fogadták el, már csak azért is, mert sokan úgy vélték, hogy „e fontos hivatal megszűntével benne a legnemesebb emberbarát egyikét is veszítvén el, megyénk mostani fejlődése, igazgatása, a tisztújítás bizonytalan tartása miatt is könnyen veszélynek lenne kitéve”. (Eötvös mellett az első alispán Bay György volt,²⁹ de igazából Eötvös játszotta a fontosabb, kezdeményező szerepet.) A duhaj választási összecsapás az ekkor már magát ellenzéki pozícióba állító Füzesséry javára dőlt el, de mindössze 5 szavazattal kapott többséget (761–756). Másod alispánná Uray Pált választották.³⁰ Máli János táblabíró tiltakozott a katonaság jelenléte ellen, de a többség inkább megköszönte Perényi főispáni helytartónak, hogy a nyugalom biztosítására ilyen intézkedést hozott. A tanulság a *Világ* tudósítója szerint így is az volt főleg a „bocskoros” kisnemesek részéről: „Vivát – felelet: aki bort ad! [...] Fájdalom,

²⁶ A közgyűlésről: *Jelenkor*, 1840. szeptember 23. 305. Más megyékhez tartozó ellenzéki-liberális közszereplők táblabíróvá választása a politikai irányvonal demonstrációjának is számított, mint például a túrmezei magyarbarát horvát nemesség képviselője, Jozipovich Antal esetében is történt az 1842. augusztusi közgyűlésen. – MNL OL, P 1966. 1842.

²⁷ VARGA 1980. 183. A választási csatározásokról 179–185.

²⁸ *Jelenkor*, 1841. július 21. 236.

²⁹ LEHOCZKY 1881. 359.

³⁰ A tisztújítás részletes dokumentumai: MNL OL, P 1966. 1841. (megjegyezzük, hogy a hivatalos jegyzőkönyvet így datálták: „1841. július (nyárhó) 12.” Lásd még: *Hírnök*, 1841. július 29.; *Pesti Hírlap*, 1841. július 24. 494.; *Világ*, 1841. július 24. 234.

még nálunk bor tesz törvényt, nem érdem, s köznépeinkbe borral öntik az elvet, nem neveléssel, itt tűnik ki legjobban a népnevelés szükségessége.” A „dicsőséggel koszorúzott” Eötvös Tamás javaslatára eltörölték továbbá az ún. kisgyűlés intézményét „az alispáni önkény zabolázása” céljából.³¹

Ha a vármegye politikai jellegű indítványait és határozatait nézzük, azok többsége még az Eötvös Tamás-féle megyei vezetés idején született, de az inkább ellenzéki, liberális tendencia az 1841. júliusi tisztújítás után is megfigyelhető. Ennek oka – feltételezésünk szerint – az, hogy a reformeszmék valóban széles körben teret nyertek a megyei nemesség soraiban, a finoman szólva is karrieristának, köpönyegforgatónak tűnő Füzessey pedig első alispánként ezeket nem akadályozni akarta, hanem azok élére állni.

2.1. Bereg vármegye indítványai. Gazdaság- és társadalompolitika

Mielőtt részletesen a hónapnevekkel kapcsolatos beregi indítványra térnénk, néhány ügyben érdemes – ha csak címszószerűen is megemlíteni – Bereg vármegye álláspontját.

Önmagában jelzésértékű, hogy a „szatmári 12 pont” támogatója volt a vármegye, amely 1841 decemberében sajnálkozott a reformprogram megbuktatása miatt.³² 1841. november 15-i közgyűlésén a vármegye olyan határozatot hozott, amelyben a következő országgyűlésre választandó követeinek megtiltotta volna, hogy a diéta bezárását követő hat évben „királyi legfelsőbb kinevezéstől függő” kormányhivatalt vállaljanak. A nagyon is modern szemléletű kezdeményezés célja nyilvánvalóan az volt, hogy – tanulva a korábbi tapasztalatokból – megakadályozza az országgyűlési követek kormányzati pozíciókkal való megvesztegetésének lehetőségét.³³ Ugyanezen a közgyűlésen határozatot hoztak a megyei törvényszékek tárgyalásainak nyilvánosságáról. A helytartótanács ugyanakkor 1842. június 27-i határozatában mindkét kezdeményezést törvénybe ütközőnek nyilvánította, és a határozatok visszavonását követelték.³⁴ Bereg vármegye azonban 1842. augusztus 22-i közgyűlésén önértzetesen visszautasította a törvénytelenység vádját, és ragaszkodni akart határozataihoz.³⁵ A közszereplők és a hatalom egészen modern hatású felfogásának e korai megnyilvánulása miatt érdemes kicsit a vármegye válaszát felidézni. Bár a rendiség kötött mandátumos

³¹ Az új megyei vezetés azonban nem úgy ítélte meg, hogy csak az „alispán kényelmessége” tenné szükségessé a kisgyűléseket, és vissza is állították ezt a tanácskozási formát. *Nemzeti Újság*, 1841. szeptember 11. 291. Később is megtartották az intézményt, az 1842. április 5-i kisgyűlésről: MNL OL, P 1966. 1842.

³² VARGA 1980. 210.

³³ A beregi kezdeményezés a reformkorban nem volt sem példa, sem előzmények nélküli, hasonló törekvésekre lásd még: DOBSZAY 2019. 152–153. A közgyűlésről lásd még: *Hírnök*, 1841. december 2.

³⁴ MNL OL, P 1966. 1842. (A titkos szavazást, valamint a bírósági tárgyalások nyilvánosságát említette: VARGA 1980. 230.) A kezdeményező megyegyűlésre: *Világ*, 1841. december 4. 439.

³⁵ MNL OL, C 44. Helytartótanácsi Levéltár. Departamentum Politicum Comitatum. 1842. 1. kf. 273.

törvényhozási rendszerének keretei között született a gondolat (hangsúlyozták is, hogy a „követ a rendek akaratának tolmácsa, biztosa”), már ekkor fontosnak tartották megemlíteni, hogy a törvényhozás tagjainak feddhetetlennek kell lenniük, és a kormányzati pozíció általi befolyásolás lehetőségének veszélyével szemben akár ilyen értelmű jogszabály alkotásával is bebiztosíthatják magukat. Érdekes, a politikai szerződéselmélet világából vett érveléssel arra világítottak rá, hogy a törvényhozásban vállalt képviselői tulajdonképp nem más, mint a választók és a választott követ között létrejövő kétoldalú szerződéses jogviszony, amelybe harmadik fél (például egy kormányszerv) nem avatkozhat bele, ily módon sem törvényt, sem uralkodói felségjogot nem sértenek, sőt – a helytartótanácsi leirat érvelésével szemben – nem korlátozzák a követek szabadságát sem, hiszen utóbbiak tudják, mit vállalnak, amikor a közösség törvényhozásban való képviselőjére vállalkoznak. A megyei törvényszéki tárgyalások nyilvánosságának elrendelésével sem sértették meg a fennálló jogrendet – mutattak rá –, épp ellenkezőleg, „nyilvánosság pedig nemcsak nem ellenkezik nyilvános törvénnyel, hanem inkább alkotmányos szabad ország intézményeinek legbetsesebb eredménye, annak szelleméből folyó jog és szükség”. Történeti jogi érvekkel hivatkoztak arra, hogy „elődeink ügyeiket szabad ég alatt is intézék”, a bírósági tárgyalás nyilvánossága pedig éppen a jogeset szereplőinek védelmét és megnyugtatót szolgálja. Bereg rendei tehát – legalábbis egyelőre – kifejezték ragaszkodásukat mindkét határozatukhoz, a főhatóságok rendeletekkel való beavatkozását pedig visszautasították, mondván, „alkotmányos hazánk parancsokkal nem kormányoztathatván”, ezt az esetet csak az országgyűlés által hozott törvények esetében voltak hajlandók elfogadni.

A törvényhozás fontosságát hangsúlyozták, amikor például az ekkor nagy vitákat kiváltó vasútépítési tervekkel kapcsolatosan követelték, hogy az állami nagyberuházások ne a kormányzat, hanem az országgyűlés felügyeletével történjenek,³⁶ vagy amikor a Habsburg Birodalmon belüli belső vámhatárok eltörlését szorgalmazták.³⁷ Az ellenzéki körökben divatos gazdaságfejlesztési elképzelések közül a már említett 1841. május 17-i közgyűlésen Eötvös Tamás kezdeményezésére önálló indítványban karolták fel a selyemhernyó-tenyésztés fellendítését, az ahhoz szükséges eperfaültetés pártolását. Kimondták, hogy a vármegye saját eperfakertészetet létesít saját alkalmazottal, de jobbágyoknak is telket biztosít a fatelepítésre, adókedvezményt, továbbá katonai szolgálat alóli mentesítést ígértek annak, aki legalább 200 facsemetét gondozott.³⁸ A vármegyék többsége szimpátiával fogadta és támogatta a kezdeményezést, hasonló fejlesztésekről döntött. A vármegye nyilvánvaló természetföldrajzi adottságaival függött ösz-

³⁶ VARGA 1980. 199. Bereg egyébként a vasútépítés irányával kapcsolatos politikai vitában az ún. „fumei vasút” alternatíváját támogatta. *Világ*, 1842. augusztus 27. 562.

³⁷ VARGA 1980. 202.

³⁸ *Pesti Hírlap*, 1841. június 19. 409–410.; *Világ*, 1841. június 19. 194.; *Hírnök*, 1841. július 22.

sze, hogy Bereg támogatta a Tisza szabályozásának ügyét is, 1841. augusztusi közgyűlésükön például feliratot intéztek az uralkodóhoz, hogy haladéktalanul kezdjék meg a munkálatokat országos költségen.³⁹

Bizonyos társadalmi kérdésekben ugyanakkor meglehetősen óvatosan viszonyultak a reformokhoz, vagy éppen az országgyűlés által alkotott törvények végrehajtásához. Például meglehetősen halogatással viszonyultak az 1836. évi 11. tc. megvalósításának első lépéséhez, vagyis az adófizetésre kötelezett, jobbágytelken ülő nemesek összeírásához (nyilvánvalóan a potenciális szavazótábor egy részének nem akartak sérelmet okozni),⁴⁰ de a nem nemesek 1802. évi törvény által elrendelt összeírásában sem voltak éppen készségesek.⁴¹ Nem támogatták Csanád vármegyének azt a döntését sem, amely megszüntette volna a földesurak mézárszékek tartásához fűződő monopóliumát.⁴²

Úgy tűnik, hogy a vármegye kifejezetten aktív volt a nemesi előjogokat nem érintő, modernizációs célú reformok támogatásában, az alkotmányos jogok biztosítása, a szólásszabadság és a politikai érdekképviselőlet kérdéseiben, és sokkal visszafogottabb a jobbágy-földesúri viszony tekintetében.

2.2. Bereg vármegye indítványai. Vallásügy és a magyar nyelv ügye

A fentiekben túl Bereg kifejezetten aktívnak bizonyult a kor meghatározó aktuálpolitikai kérdésében, a vegyes házasságok áldásmegtagadása körül kialakult egyházpolitikai vitában. Utóbbi kiváltó oka az volt, hogy az 1839–40. évi országgyűlés tovább halogatta az egyre égetőbbé váló vallásügyi törvény megalkotását, pontosabban a protestánsokra nézve sérelmes 1791. évi 26. tc. módosítását. A törvény rendelkezése alapján a vegyes házasságok csak római katolikus pap előtt köthetnek, viszont az egyház nem akadályozhatja azt meg, hogy a házasságból születő fiúgyermek (amennyiben az apa protestáns) ne követhessék apjuk vallását. A katolikus püspökök azonban az országgyűlés után megtiltották papjaiknak a reverzális (protestáns fél által kiadott, a születendő gyermekek katolikus vallását biztosító nyilatkozat) nélküli vegyes házasságok megáldását, amiből valóban országos botrány lett.⁴³ A vármegyék egymás után bélyegezték törvénysértőnek a katolikus egyházi gyakorlatot, idézték törvényszék elé az áldásmegtagadó papokat, sőt a püspökökkel is vállalták a konfliktusokat. Az „egyház békebontása” kapcsán – elsősorban Pest és Zala kezdeményezése nyomán

³⁹ Ugyanekkor foglalkoztak az utak építésével, továbbá egy takarékmagtár létesítését is tervezték, tekintettel a szegényebb lakosságot fenyegető éhínségre. *Pesti Hírlap*, 1841. szeptember 14. 615. *Világ*, 1841. szeptember 29. 315–316.

⁴⁰ VARGA 1980. 189.

⁴¹ A Helytartótanács Bereg vármegyéhez, 1841. november 16. – MNL OL, P 1966. 1841.

⁴² VARGA 1980. 225.

⁴³ Lásd minderről többek között, röviden: FAZEKAS CSABA (2000): *Borsod vármegye állásfoglalásai a vegyes házasságok ügyében, 1840–1841*. In Levéltári Évkönyv, X. Szerk. Dobrossy István. Miskolc. 207–215.; FAZEKAS CSABA (2008): *Deák Ferenc egyházpolitikája a reformkorban*. Budapest. 19–34.

– hasonló, a katolikus papokat perbe fogó eljárás ötletét, valamint az uralkodóhoz intézett tiltakozó feliratokét a vármegyék átvették egymástól, de számos törvényhatóság saját, további egyházellenes akciókat is kezdeményezett. Zólyom például engedélyezte, hogy területén a protestáns lelkészek is összeadhassák a vegyes vallású házaspárokat, ezt Bereg is kinyilvánította 1841 márciusában, sőt a nem katolikus lelkésznek a házassági áldást kötelességének nyilvánította, majd még tovább menve, a katolikus papnak előírta a protestáns lelkész által tartott vegyes házasságok megkötésekor tanúként való megjelenését.⁴⁴ Borsod az egyházi birtokok szekularizációját, Gömör és Turóc a püspökök főispáni tisztségétől való megfosztását javasolta, stb. Bereg két figyelemre méltó kezdeményezéssel is bekapcsolódott ebbe a sajátos egyházipolitikai „ötletbörzébe”: Először 1841. március 15-i közgyűlésén – Eötvös Tamás indítványára – kezdeményezte a kötelező polgári házasság intézményének bevezetését a vegyes házasságokkal kapcsolatos konfliktusok elkerülésére.⁴⁵

A másik nagy visszhangot kapott beregi indítvány arra vonatkozott, hogy a magyar katolikus egyház szakadjon el Rómától, és hozzanak létre önálló, nemzeti magyar katolikus egyházat.⁴⁶ A vegyes házasságok áldásmegtagadása kapcsán a vármegyék és az egyház között elmérgesedett viszonyért már korábban is voltak, akik a pápaságot tették felelőssé, és például Borsod – Lonovics püspök római útja miatt – meg is akarta tiltatni, hogy a kizárólag magyar törvényhozásra tartozó ügyekben a püspökök a Szentszékhez fordulhassanak.⁴⁷ A valóban különös, túlzó javaslat egyébként részletes egyháztörténeti fejtegetésekben érvelt a katolikus egyház magyar belügyekbe való beavatkozásáról, de a vármegyék túlnyomó többsége nem támogatta a kezdeményezést. A vegyes házasságok ügyében igyekeztek a felekezetek jogegyenlőségét megteremteni, de a független katolikus egyház ötletét már a vallási ügyekbe való illetéktelen beavatkozásnak, felesleges konfliktusokat gerjesztő túlzásnak minősítették,⁴⁸ illetve méltányolták Eötvös Tamás és beregi elvbarátai álláspontját, miszerint az eredeti törvénysértést elkövető egyházzal szemben a megye nem akart mást, mint „visszavezetni a klérust a törvény iránti engedelmességre, s így a nemzeti erőket összesíteni egy általános haladásra”.⁴⁹

⁴⁴ *Pesti Hírlap*, 1842. június 3. 232.

⁴⁵ *Hírnök*, 1841. április 1. ill. április 5.; *Pesti Hírlap*, 1841. április 3. 219. (ebben közölték a körlevél teljes szövegét is); *Világ*, 1841. április 14. 118.; VARGA 1980. 217.

⁴⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BAZ ML), IV. 501/e. Borsod Vármegye Levéltára. Borsod vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok. 3102/1842.; MNL OL, P 1700. (= Ragályi család levéltára. Ragályi Tamás iratai.) 1. cs. 6. t.; LEHOCZKY 1887. 85–90.; VARGA 1980. 218.

⁴⁷ FAZEKAS 2000. 223.

⁴⁸ LEHOCZKY 1888. 129.

⁴⁹ Török Sándor, a *Pesti Hírlap* Nógrád megyei tudósítójának – cenzúra által törölt – gondolatai. – MNL OL, R 101. (= 1526 utáni gyűjtemény. Kossuth-gyűjtemény, a Pesti Hírlap szerkesztésére vonatkozó iratok.) 1842. 174.

A vegyes házassági ügy miatt a vármegye konfliktusba keveredett Popovics Bazil munkácsi görögkatolikus püspökkel is, akinek a vármegyéhez intézett tiltakozó levele (az abban foglalt, vármegyére nézve sértő kitételei) következtében a püspök ellen is pert indítottak, Rudolf Pál munkácsi római katolikus pappal szemben szintén.⁵⁰ A már említett, 1841. május 17-i közgyűlésen egyébként szóba került, hogy két segédlelkész templomi beszédeiben is tiltakozott a vármegye eljárása ellen, amit a rendek úgy tekintettek, hogy „az egyházi rend az üdvözítőnek felebaráti szeretetet parancsoló tanja iránt újabb hűtlenségek jeleit különböző alakban és időben mutogatni meg nem szűnnek, [...] lépcsőnkint növesztik a polgári viszálykodás emésztő tüzét”, ezért az ügy hatósági kivizsgálása mellett döntöttek.⁵¹ Kossuth Lajos ezt egyébként nem helyeselte, azért, mert a vármegye „által is lelkesen védett jogok érdekében” sem tartotta hasznosnak, ha a magukat túlzó nyilatkozatra ragadtató papokból „mártírokat csinálnak”.⁵² Bereg vármegye összeütkezésbe került Hám János szatmári püspökkel is, sőt, mivel a független, nemzeti katolikus egyházzal kapcsolatos kezdeményezést a Tiszántúli Református Egyházkerületnek is elküldték, kiváltották Szoboszlai Pap István püspök ellentmondását is, aki kifogásolta a vármegyének vallási ügyekbe való avatkozását.⁵³

A Rómától független egyház beregi kezdeményezésének azonban voltak további, a szólásszabadság és a nyilvánosság ügyéhez kapcsolódó hullámverései. A vármegye ugyanis szerette volna Werfer Károly kassai nyomdájánál kinyomtatni a terjedelmes szöveget (más vonatkozó írásokkal együtt), de mind a nyomdász, mind az általa megkeresett központi cenzúrahivatal elutasította a kinyomtatást az egyház- és vallásellenesnek minősített radikális tartalom miatt.⁵⁴ Bereg élesen kifogásolta, hogy a nyomdász továbbküldte a „törvényeink előtt ismeretlen” cenzúrához a vármegye határozatát, és ebben a nyilvánosság sérelmét látta,⁵⁵ amelyet viszont már több vármegye is magáévá tett. A dolgot tovább fokozta, hogy amikor a vármegye a kinyomtatás elmaradása miatti felháborodása után kézírással sokszorosította a szöveget, s úgy akarta elküldeni a vármegyékhez, a munkácsi és beregszászi postahivatalokban feladott leveleik – nyilván nem véletlenül – „elvesztek”, vagyis nem érkeztek meg a vármegyék hivatalaihoz.⁵⁶ Bereg érdeklődő leveleire számos vármegye azt válaszolta, hogy nem kapták meg a körlevelet, s

⁵⁰ A vármegye Popovics levelére adott ellentmondása. MNL OL, A 39. Magyar kancelláriai levéltár. Acta generalia. 12330. 1842.; MNL OL, P 1966. 1842.; LEHOCZKY 1888. 128.

⁵¹ *Világ*, 1841. június 19. 194.

⁵² Kossuth kommentárját a cenzúra törölte. MNL OL, R 101. 1841. 49. sz.; FAZEKAS 2003. 138.; lásd még: *Erdélyi Híradó*, 1841. június 25. 203.

⁵³ Hám tiltakozását egyébként sokkal diplomatikusabbnak ítélték meg Beregben, mint Popovicsét, Komlósy főjegyző szavaival a két főpap reakciói „amennyire a sötétség a világosságtól különbözik”, annyira tértek el egymástól. MNL OL, R 101. 1842. 187. Szoboszlaira lásd még: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*, 1843. május 27. 250. LEHOCZKY 1887. 91–92.

⁵⁴ *Megbíráltak és bírálók. A cenzúrahivatal aktáiból. (1780–1867)*. Szerk. Mályuszné Császár Edit. Budapest, 1985. 413.

⁵⁵ MNL BAZ ML, IV. 501/e. 3105/1842.

⁵⁶ MNL BAZ ML, IV. 501/e. 3102/1842.; LEHOCZKY 1887. 85.

ez a politikai szempontból kényes tartalmú átiratokkal a reformkorban máskor is előfordult, az ügy pedig a törvényhatóságok közötti szabad információáramlás hatósági akadályozásának felelt meg.⁵⁷

A vármegye egyébként a nemzeti egyházra irányuló szélsőséges javaslatától függetlenül elkötelezte magát a felekezeti egyenjogúság megteremtése, a nemzetet megosztó felekezeti konfliktusok megszüntetése mellett. 1842-ben például a börtönlelkészi szolgálat kapcsán nyilvánították ki, hogy a térségben jelen lévő három jelentős vallás (római és görögkatolikus, református) egyforma hatósági elbírálás alá esik.⁵⁸ A katolikus egyházzal szembeni kezdeményezéseik bár olykor radikálisnak és túlzásnak tűnnek, de céljaik éppen a katolikusok másokkal szembeni előjogainak megnyirbálásával az egyenjogúság megteremtésére irányultak. Ezért például az 1843. évi országgyűlési követutasításból is kivették a Rómától független egyház kezdeményezését, mert a kívánatos nemzeti egységben a katolikus papságnak is helyet szántak, és minden olyan tényezőt ki akartak küszöbölni, ami ebben „súrlódást okozna”.⁵⁹

A reformkor egyik legfontosabb politikai kérdése, a magyar nyelv terjesztésének ügye mellett Bereg vármegye rendei látványosan kötelezték el magukat. Számos saját kezdeményezéssel éltek, vagy csatlakoztak olyan akciókhoz, mely a közélet minden területén a magyar nyelv pozícióinak erősítésével, a közigazgatás, a gazdaság, az oktatás, a tudományok, az egyházak és a magánélet magyarosításával függtek össze. A későbbiek szempontjából érdekes, hogy Bereg már 1838-ban követelte, hogy az osztrák örökös tartományok fogadják el a magyar nyelven kiállított útleveleket, és kilátásba helyezték, hogy saját hatóságukban a viszonyosság elve alapján addig ők is elutasítóan járnak el a nem magyar útiokmányokkal kapcsolatosan.⁶⁰ Az ügy 1841-ben megismétlődött, amikor egy Rainer Ferenc nevű beregi lakatoslegény magyar nyelvű úti okmányát (az ún. vándorkönyvet) Laibach (ma: Ljubljana) hatóságai nem fogadták el, és hazaküldték a vándorúton levő iparosjelöltet – az ügyet Bereg rendei súlyos nemzeti sérelemnek látták, felszólításukra szinte minden vármegye így nyilatkozott és csatlakozott az uralkodóhoz intézendő sérelmi felirathoz.⁶¹ A kizárólagos magyar útlevelek mellett azonban a viszonyosság elve alapján a többség a kétnyelvű (magyar–német) okmányok mellett foglalt állást.⁶²

⁵⁷ VARGA 1980. 195–196.; FAZEKAS 2000. 210–211.

⁵⁸ MNL OL, C 44. 1842. 18. kf. 3.

⁵⁹ MNL OL, P 1966. 1843.

⁶⁰ *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez, 1790–1848.* Szerk. Szekfű Gyula. Budapest, 1926. 186.

⁶¹ Lásd pl.: *Hírnök*, 1841. november 18.; *Jelenkor*, 1841. december 8. 402.; illetve: VARGA JÁNOS (1982): *Helyét kereső Magyarország. Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején.* Budapest. 49.

⁶² *Borsod vármegye képvisellete a reformországgyűléseken. Követutasítások és követi végjelentések.* In: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltári Füzetek, 21. Szerk. Seresné Szegőfi Anna. Miskolc, 1987. 235–236.

1839 júniusában az éppen ellenzéki pozícióra „váltó” Füzesséry Bereg nevében követelte az országgyűlésben, hogy a katolikus szentmiséket magyar nyelven tartsák.⁶³ Később abból csináltak ügyet, hogy az 1839–40. évi országgyűlés után felállított váltótörvényszékek hozzájuk eljutott pecsétjei latin feliratúak voltak, helyettük magyar köriratú hivatalos pecsétet követeltek,⁶⁴ de a harmincadhivatalok magyar nyelvű ügyintézése iránt is – végül hat megye által támogatott – kezdeményezést indítottak.⁶⁵

Bereg – egyébként a Hajdúkerület indítványához csatlakozva – indítványozta, hogy a görögkeleti egyház szertartáskönyveinek magyarra fordíttatását kezdeményezzék az uralkodónál, hasonlóan a római katolikus egyház könyveihez és miséihez,⁶⁶ 1842-ben a magyar nyelv oktatásának bevezetését minden iskolában szorgalmazták.⁶⁷ A magyar nyelv ügyét előmozdító jogszabályalkotáson kívül egyedi ügyekben is a szigorú magyar nyelvhasználat mellett kardoskodtak. Az említett 1841. március 15-i beregi közgyűlésen elhangzott egy panasz, miszerint a sárospataki református kollégiumban az iskolai tanúsítványokat latinul adják ki. Eötvös Tamás másodalispán ennek nyomán megyéje nevében megütközését fejezte ki a kollégium felé, az ügynek általános nemzeti jelentőséget tulajdonítva: „Azt hitte tisztelt megyém, hogy jelen századunk magyar egén, a nemzetisedés szépen fejlődő virágát a tellyes érdemű oskolai igazgatóság is, magyar jelleménél fogva buzgó iparának hozzá járultával még több s szebb virágfüzérékkel szaporítádjja, azonban ennek éppen ellenébe, a holt ajk, a latin megörökítését tanúsítani látszatnak.”⁶⁸

De Bereg rendei a magyar nyelv ügye iránti lendületüket azután sem vesztették el, hogy az 1844. évi 2. tc. hivatalos nyelvvé nyilvánította a magyart, a következő évben ugyanis megtagadták, hogy a törvények nem magyar nyelvű szövegeit szétosszák a vármegyében.⁶⁹

3. Bereg vármegye indítványa a magyar hónapnevekről

A „régies, magyar” hónapnevek iránt elkötelezetten harcoló, fentebb említett Waltherr László talán maga sem gondolta, hogy alighanem az ő kezdeményezésére született meg Bereg – szándékaival éppen ellentétes tartalmú – hónapnevekkel

⁶³ MNL BAZ ML, IV. 501/e. 2249/1839.

⁶⁴ *Hírnök*, 1841. január 28.

⁶⁵ VARGA 1982. 50.

⁶⁶ *Pesti Hírlap*, 1841. szeptember 22. 639.; VARGA 1982. 50.

⁶⁷ SZEKFŰ 1926. 533.

⁶⁸ Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei. Levéltár (S RK TGy), A Tiszán-inneni Református Egyházkerület iratai. Zsoldos-féle sorozat. B./LXIV./28,421./81. A beregi megke-resest Csengery József főiskolai igazgató 1841. április 24-én kicsit gunyoros hangú sorok kíséretében továbbította az egyházkerületnek, mondván, az iskolai dokumentumokat magyarul kellene kiállítani, „s így a nemes megyét a latinismus terjesztése által okozott aggodalmától mentenénk meg”.

⁶⁹ SZEKFŰ 1926. 612.

kapcsolatos indítványa. Az történt ugyanis, hogy a Vajda Péterrel folytatott vitájuk újabb állomásaként cikket közölt az – ekkor már nem Vajda által szerkesztett – *Világban*,⁷⁰ amelyben újra amellet érvelt, hogy a különböző hónapnév-elnevezési rendszerek súlyos zavarokat okoznak, amelyet a szemében csak fokozott a Vajda-féle „évszakokból képzett, magyar” hónapnevek sokak által akaratlanul is segített „elharapózása”. A különböző hónapnév-szisztémák értelemzavaró és (szerinte) nyelvünkre veszélyes, rendszertelen használatát pedig a Bereg vármegye közgyűléseiről tudósító, *Jelenkorban* és *Világban* megjelent cikkek változatos hónapnév-használatának felsorolásával illusztrálta. Következtetésként pedig felszólította a szerkesztőket, hogy egységes szemléletű hónapneveket tüntessenek fel, ezek következetes használatára utasítsák tudósítóikat (így értelemszerűen a beregi levelezőket) is. Némi szemléletváltozásra utal részéről, hogy az általa favorizált „rég, magyaros” hónapok mellett már megengedhetőnek nevezte a „latinos” – „bár nyelvünk tisztaságát fékező” – kifejezéseket is, annyira ellenezte a Vajda-féle télelő, télhó stb. elnevezéseket. Jellemző továbbá, hogy annyira fontosnak tartotta az egységes hónapnév-használatot, hogy a kérdésben „országos intézkedést”, vagyis törvényt vagy országos rendeletet tartott kívánatosnak.

Nem túlzás feltételezni, hogy éppen ez adott ötletet Bereg megye augusztus végi közgyűlésének arra, hogy országos kezdeményezéssel lépjen fel az „évszakokból képzett, magyaros” hónapnevek ügyében (Függelék). (Figyelemre méltó, hogy e közgyűlést már az Eötvös Tamás-féle megyeirányítás helyébe lépő Füzesséry alispánsága alatt tartották, vagyis a korábbi reformok között a magyar nyelv ügye iránti harcok elkötelezettség tekintetében is beszélhetünk egyfajta kontinuitásról.⁷¹

Magában a szöveg bevezetésében a meghaladni kívánt, régi, középkori (érdekes szóhasználattal „feudálisnak” nevezett!) világról mint a megosztottság előidézőjéről beszéltek, amely nemcsak a különböző társadalmi és etnikai csoportok szembeállításával, hanem még az időszámításban is „az össze nem hangzás, egyet nem értés üdvöt nem hozó magvainak” elvetésével jellemezhető. Úgy vélték, hogy a magyarság európai (latin) kultúra befolyása alá kerülésével mintegy ellepleződtek és a feledés homályába taszítottak az időszámítással kapcsolatos ősi magyar elnevezések is. Kicsit önellentmondásba is keveredtek, amikor azal érveltek, hogy alig néhány időegység-kifejezésünk magyar eredetű (még a felsorolásukból is látszik, hogy a többség az), viszont látványosnak tekintették a hónapok idegen hangzását. A magyar nyelv keleti (ázsiai) és a nyugati nyelvek különbségéből kiindulva úgy vélték, hogy a latin kifejezéseket „a nyelvvalakulás százados vegytana sem olvaszthatja nemzetiekké”, vagyis időszerűnek tartották,

⁷⁰ WALTHERR LÁSZLÓ: Figyelmeztetés. (A hónapok neveiről.) *Világ*, 1841. július 31. 243.

⁷¹ Ezt sugallták a közgyűléseiről megjelent tudósítások is, lásd pl.: *Pesti Hírlap*, 1841. szeptember 4. 597., 1841. szeptember 11. 615.

hogyan a beszüremkedett idegen kifejezéseket magyar megfelelővel váltsák fel. Az alapvetően nyelvújításkori gondolatmenetet azzal folytatták, hogy a magyarosítás igénye eltérő magyar hónapnévrendszerek kialakulásához vezetett, márpedig – csupán ennyiben egyetértve Waltherr álláspontjával – az egységes nyelvhasználat kialakításának elősegítését fontos közéleti feladatként jelölték meg. Legmegfelelőbbnek a célra a magyar évszakelnevezésekből kialakított hónapneveket minősítették, megnevezés nélkül is utalva Vajda Péter és a vele egyetértők nézeteire. Majd kijelentették, hogy a magán- és hivatalos nyelvhasználatba, valamint a sajtóba már „átszivárogni kezdő” „évszakokból képzett, magyaros” hónapneveket „erőbe léptetik”, vagyis a törvényhatóság területén annak használatát és terjesztését tisztviselőiktől elvárják, továbbá felkérlik a helytartótanácsot, hogy ilyen értelmű rendeletet alkossanak, a vármegyétől pedig azt, hogy tegyék magukévá a beregi kezdeményezést.

Az indítvány szövegének értelmezésekor szembevetendő, hogy egyszerre motiválta a társadalmi haladásnak a magyar nyelv ügyét is felkaroló, reformkorban jellemzőnek mutatkozó attitűdje, valamint a közélet laicizálása iránti törekvés. A hónapnévjavaslatban így „összeérték” Bereg 1841-es magyarosítási, valamint a vegyes házasságok ügye nyomán a katolikus egyház közéleti pozícióinak visszaszorítására, a felekezeti állam megteremtésére irányuló elképzelései. A szövegben például Rómát emlegetik mint a magyar nemzetre meghatározó befolyást gyakorló kultúra, illetve vallás (a latin nyelv és a katolicizmus) forrását, a „rég, magyaros” hónapnevek kapcsán pedig rosszállóan mutattak rá, hogy még a hónapnév-elnevezéseknek is „van felekezete”, tekintettel az azokban megjelenő szentek neveire.

A kezdeményezés fogadtatásának mérlegelése előtt érdemes megemlíteni, hogy a különböző hónapnévrendszerek együttélésére jellemző: még az indítványt megfogalmazó Bereg vármegye főispáni helytartója, Perényi Gábor hivatalos levelezésében is feltűnő, hogy bár törekedett az „évszakokból képzett, magyaros” hónapnevek használatára, alkalmanként erről megfeledkezett, és „latinos” hónapneveket alkalmazott.⁷²

Az 1840-es évek elejének monográfusa azt írja, hogy „a hónapnevek megmagyarosításának – talán a francia forradalomtól kölcsönzött – gondolata Beregben többséget is kapott, de e megye akcióját csak az egyetlen Ugocsa helyeselte”.⁷³ Kétségtelen, hogy a beregi indítvány hasonló (de nyilván egyáltalán nem azonos) motivációktól vezéreltetve döntött a nemzeti jellegű és vallási tartalmat, utalást nem hordozó hónapnevek kezdeményezéséről, mint a forradalmi naptárat a „keresztényellenes kampányba” illesztő forradalmárok 1793-ban.⁷⁴

⁷² MNL OL, P 1966. 1842.

⁷³ VARGA 1982. 50.

⁷⁴ Lásd 3. sz. jegyz.

Az idézett monográfia egyébként pontatlan, mert nem Ugocsa, hanem Hont vármegye volt az egyetlen (legalábbis először), amelyik támogatóan nyilatkozott a beregi indítványról.⁷⁵ A politikai indítványok valóságos dömpingjében az 1841 utolsó, illetve 1842 első hónapjaiban tartott megyei közgyűléseken Bereg hónapnevekkel kapcsolatos levele finoman szólva nem tartozott a legfontosabb kérdések közé. A legtöbb vármegye nem pártolta, vagy – ami azzal egyenértékű volt – további intézkedés nélkül „tudomásul vette”, esetleg a következő országgyűlésre készítendő követutasításokat kidolgozó választmány figyelmébe ajánlotta. (Az esetek többségében ez egyenértékű volt a figyelmen kívül hagyás udvarias megfogalmazásával, több sajtótudósítás is viccesen fűzte a döntés után a „requiescat in pace” szavakat.) Mégis érdemes a megyei közgyűlésekről szóló korabeli tudósítások mégoly szűkszavú tudósításaiba pillantva megnézni, hogyan vélekedtek arról, hogy a beregi kezdeményezők egy nyelvészeti indítványt lényegében politikai okokból, a politika eszközeivel akartak felkarolni és támogatni.

Nem rendelkezünk részletesebb adatokkal több vármegyéről, valószínűleg más ügyek mellett éppen csak felvetették és elvetették („tudomásul vették”, „visszhangra nem talált”, „nem pártolták”) Bereg javaslatát az alábbi törvényhatóságokban: *Zólyom*,⁷⁶ *Sáros*,⁷⁷ *Heves*,⁷⁸ *Temes*,⁷⁹ *Zala*,⁸⁰ *Moson*,⁸¹ *Nyitra*,⁸² *Szepes*,⁸³ *Pest*,⁸⁴ *Fejér*⁸⁵ és *Sopron*.⁸⁶

Az elsők között a témával foglalkozó *Veszprém* rendei között „visszhangra nem talált” a beregi javaslat, és a kérdést teljesen marginálisnak, Bereget pedig gunyorosan túlbuzgónak minősítették: „Valóban nem tudjuk, szánjunk-e olylly megyét, melly efféle apróságokkal egész komolyan foglalkozik, vagy irigyeljük boldogságát, hogy azokkal foglalkozhatik.”⁸⁷ Szintén ironikus felhangok kerekében mint „kalendáriumi ártatlan indítványt” vetették el a javaslatot *Csanád* közgyűlésén is.⁸⁸

Borsodban a mellőzést azzal indokolták, hogy „e nevezeteket hosszú időkre számolható tökélyel bírónak el nem ismerhetjük, de azért sem, mert a Bereg

⁷⁵ Ugocsa elutasításáról. *Pesti Hírlap*, 1841. december 22. 855. Hont szűkszavú támogatásáról. *Pesti Hírlap*, 1841. december 11. 831.

⁷⁶ *Világ*, 1841. december 4. 438.; *Nemzeti Újság*, 1841. december 8. 390.

⁷⁷ *Világ*, 1841. december 25. 486.

⁷⁸ *Pesti Hírlap*, 1841. nov. 24. 808.

⁷⁹ *Hírnök*, 1842. január 10.

⁸⁰ *Jelenkor*, 1841. november 20. 382.

⁸¹ *Pesti Hírlap*, 1842. január 20. 45.; *Hírnök*, 1842. január 27.; *Világ*, 1842. január 29. 68.

⁸² *Pesti Hírlap*, 1842. január 6. 11.; *Nemzeti Újság*, 1842. január 19. 22.

⁸³ *Hírnök*, 1842. február 7.; *Világ*, 1842. február 23. 123.

⁸⁴ *Hírnök*, 1842. február 7.

⁸⁵ *Pesti Hírlap*, 1842. április 28. 295.

⁸⁶ *Pesti Hírlap*, 1842. január 26. 61.

⁸⁷ *Világ*, 1841. november 24. 445.

⁸⁸ *Pesti Hírlap*, 1842. január 20. 45.

megye által célba vett egyformaságot csak országgyűlésileg reméljük kieszközölhetni”.⁸⁹ A cikkhez fűzött szerkesztői kommentár ugyanakkor arra utal, hogy kezdett teret nyerni az általánosan elfogadott névhasználatok fontosságának elve („hogya kivált hivatalos nyelvünk némelly határozatlanságának véget vetni üdves lenne, mi is kezdjük hinni”), bár „ilyenekben törvényt szabni s a jobbnak útját bevágni igen bajos”, és annak a véleménynek is hangot adott, hogy egy majdan a közélet számára készítendő hivatalos anyanyelvi útmutató összeállítását nemcsak országgyűlési követekre, hanem akadémikus nyelvészekre, főtisztviselőkre és jogászokra kellene bízni. Borsod esetében ki kell továbbá emelni, hogy a vármegye utóbb meggondolta magát, és az 1843. évi követutasításaiba felvette: „A hónapok különböző elnevezése miatt támadható félreértéseket is eltávoztatni óhajtván, követeknek meghagyatik, hogy amidőn Bereg vármegye [...] kívánatát követői által az ország gyűlése elő terjesztendi, részünkről jelentsék ki, miszerint azt kívánjuk, hogy az idő számolásábani egyformaság minden köziratokban kötelezőleg hoztassék be, azt azomban, hogy a magánosok is a meghatározandó időszám-lálási mód megtartására törvénnyel köteleztessenek, feleslegesnek láttyuk.”⁹⁰ (A kérdés országgyűlési tárgyalására nem került sor, a magyar államnyelvről szóló 1844. évi 2. tc. elfogadtatása annál sokkal fontosabbnak bizonyult.)

Ung vármegye azért nem tartott szükségesnek különösebb állásfoglalást, mert a javasolt hónapnevek egyrészt azon a részen már úgysis ismertnek és használtak számítottak, továbbá szükségtelennek ítélték a nyelvhasználatba hatósági úton való beavatkozást: „A jó magától is ragad, s az ilyenekben az erőszakoltatás inkább káros lehet, mint hasznos, célja pedig minden nyelvnek az, hogy értsük egymást.”⁹¹

Nagyobb vita bontakozott ki *Győr* vármegye közgyűlésén, a beregi indítványnak ugyanis felszólaltak pártolói is, de ellenzői úgy vélték, hogy „illy részletes intézkedéssel a célt, t.i. az egységet el nem érhetni”. Szóvá tették, hogy más vármegyék más hónapnévrendszert tarthatnak kívánatosnak, egységet csak országos jogi szabályozással lehetne megvalósítani. De a közgyűlés hangulatát végül a beregi indítvány marginális jellegével kapcsolatos meggyőződés határozta meg: „Másrésről nem tartatott e dolog oly fontosnak, hogy eziránt a megyék rendelkezzenek, vagy országgyűlésen határozottassanak meg a hónapok nevei, szavak választása a nyelvészek dolga, és minő szóval éljünk, azt a szokás határozza meg”, továbbá az, hogy hogyan nevezzük a hónapokat „az egyesek sorsán mit sem változtat, az ország boldogságát elő nem mozdítja”. Viszont volt ellenvélemény, miszerint mindent lehet nevetség tárgyává tenni, s a különböző hónapnevek használata által keletkezett zavart jó lenne megszüntetni, bár a za-

⁸⁹ *Világ*, 1841. november 27. 421.

⁹⁰ SERESNÉ SZEGŐFI 1987. 236.

⁹¹ *Pesti Hírlap*, 1841. október 30. 730–731.; *Világ*, 1841. november 27. 422.

var okát egyértelműen az „újítókban” jelölték meg. „Minek ott új elnevezés, hol már van?” – tették fel a kérdést, s a többség úgy vélte, hogy a „rég, magyaros” hónapnévrendszer a jó, mert kellően régi hagyományrendszerre támaszkodik, „magyar eredetű, a magyar nemzet kereszténységével igen megegyező”, továbbá minden közforgalomban lévő kalendárium is feltünteti. Az „évszakokból képzett, magyaros” hónapneveket – tekintettel arra, hogy nem minden évszakban van arra jellemző időjárás, vagyis akadhatnak enyhébb telek, forróbb ősök stb. – elvetették, mondván, csak újabb potenciális nyelvi zavarokhoz vezethet. A javaslatot mindazonáltal a követutasítást kidolgozó választmány döntésére bízta.⁹² Ez utóbbi ellenérv merült fel *Árva* megyében is a javaslat egyszerű tudomásul vételkor.⁹³ Azt a kérdést, hogy melyik hónapnévrendszer honosodik meg, *Zemplén* vármegye a „a nyelvérzet diadalára” kívánta bízni.⁹⁴

Abauj vármegyében „Bereg levele a hónapok magyar elnevezése iránt általában nem pártoltatott s igen helyesen többek által céltévesztőnek bizonyított.”⁹⁵ *Esztergomban* is a „tudomásul vétel” sorsára jutott a javaslat, a győrihez hasonló hangulatú vita keretében. Itt érdekes módon konkrétan a „Vajda-féle” hónapneveket hivatalosítani akaró kezdeményezésként kezelték Bereg átiratát, s ott is voltak, akik az egyre jobban érzékelhető összevisszaság kiküszöbölésére „a tárgyat fontosabbnak nyilvánították, hogysen mások az ily csekélységekkel bíbelődést egyszerűen félretétetni kívánták volna”. Arra hivatkoztak, hogy a régi korokban az oklevelek szerkesztői nem véletlenül foglalkoztak annyit a pontos és következetes keltezés kérdésével, ezért a hivatali ügyintézésben egységes hónapnévhasználati gyakorlatot sürgettek. Az egyik tudósító szellemes szójátékot is feljegyzett: „Végre a sok nyári hó elolvad, és magunk sem tudjuk, hol volt a hó néhány év ezelőtt”, végül azonban a többség arra hajlott, hogy a magyar nyelv fejlődése önmagától is kialakította a nyelv természetétől idegen latin kifejezések magyar alternatíváit: „Mi jobbnak láttuk bevárni a diplomatikus műszavaknak terméinkbei átszivárgását akadémiánk műhelyéből az irodalom csatornáján, valamint ez például úrbér, jog stb. műszavakkal helyesen megtörtént.”⁹⁶

Baranyában a javaslat „egy pártolót sem nyert”, de itt érdekes módon Győrrel ellentétben éppen a „latinos” hónapnevek széles körű elterjedtségével érveltek, mondván, „megyénk a többi művelt világ által e részbeni szokásától eltávolzni nem akar”. Inkább arra kellene megkérni a helytartótanácsot – vetették fel –, hogy a „nyelvficamító” magyar elnevezések helyett az egész világon joggal megho-

⁹² *Világ*, 1841. december 15. 461.; lásd még: *Jelenkor*, 1841. december 1. 396.; *Hírnök*, 1841. december 6.; *Pesti Hírlap*, 1841. december 1. 807.

⁹³ *Pesti Hírlap*, 1842. január 30. 69.; *Világ*, 1842. február 16. 108.

⁹⁴ *Pesti Hírlap*, 1842. január 1. 3.

⁹⁵ *Jelenkor*, 1841. december 22. 418.

⁹⁶ *Nemzeti Újság*, 1841. december 11. 395.; *Világ*, 1841. december 15. 461–462.

nosodott január, február stb. változatokat preferálja.⁹⁷ Hasonló érveléssel tartotta a legcélszerűbbnek a hónapok „divatos római elnevezéseinek” más országokban bevetté vált gyakorlatának követését *Turóc* megye nemesi közgyűlése.⁹⁸

Más nemzetek is buzgólkodnak a nemzeti nyelv jogainak biztosításában, anélkül, hogy a régen kialakult szokáson változtattak volna – indokolták *Krassóban* a beregi indítvány tudomásul vételét,⁹⁹ s így vélekedtek a kialakult nyelvi szokások erejéről *Somogyban*¹⁰⁰ és *Máramarosban* is, utóbbiban hozzátették, hogy a javaslat nem időszerű, a megye nagy részében az „évszakokból képzett, magyaros” hónapnevek maguktól is „divatoznak”, továbbá a hónapnevek kérdésében a vármegyei állásfoglalást a hatáskör túllépése példaként kezelik.¹⁰¹

Más típusú érveléssel utasították el a beregi kezdeményezést *Komárom* rendei, amikor arra hivatkoztak, hogy a társadalmi közmegegyezésen, szokásjogon alapuló kérdéseket egyszerűen nem lehet hatósági úton megvalósítani. Emlekeztek arra, hogy az egységes mértékrendszer bevezetéséről szóló 1807. évi 22. tc. szigorú szankciókat írt elő a törvényhatóságoknak azokkal szemben, akik nem alkalmazzák, „mégis a köztapasztalás mindeddig szembeszökő egyenetlenséget tanúsít”. Ehhez hasonló a hónapnevek egységesítésére irányuló erőfeszítés – vallották, egyben úgy látták, hogy „a hosszas megszokás által mindenki előtt tudvalévő régi nevezetek mellett megmaradni jó, s azoktól eltérhetni kétséges”.¹⁰²

A „magyar hónevek kanonizációja” nagyobb visszhangot keltett *Szatmárban*, ahol határozatba foglalták, hogy a nyelvkérdés nagyon fontos, országos jelentőségű ügy, eldöntése „a törvényhozás magas feladatai közé tartozik”. Ugyanakkor bármennyire is a rendek politikai érdeklődésének középpontjában állt a magyar nyelv, annak „belső ökonómiájába avatkozás és egyes szavak s elnevezések szankciója vagy visszavetése a törvényhatóságoknak sem körébe nem vonathatik, sem jogai közé nem soroztathatik anélkül, hogy a szerepek fölcseréltesenek s az egyformaság balulértett eszközlése által még nagyobb zavar okoztassék”. Egyszerűen a „győzzön a jobb” elv érvényesülését várták a hónapnév-kérdésben, s meggyőződésük volt, hogy a „jobb – idegen hatalom kényszerítő beavatkozása nélkül is – bizonyosan győzni fog: senki szabadságát szavakkali élésben megyei határozat által korlátozni nem kívánják”. Kijelentették még azt is, hogy az „évszakokból képzett, magyaros” hónapneveket rövidségük és praktikuságuk miatt *Szatmár* tisztviselői már amúgy is használják a hivatali ügyintézésben, használni is akarják, de egyáltalán nem kizárólagos jelleggel.¹⁰³

⁹⁷ *Pesti Hírlap*, 1841. december 4. 815.; *Világ*, 1841. december 18. 469.

⁹⁸ *Jelenkor*, 1842. január 12. 14–15.

⁹⁹ *Pesti Hírlap*, 1842. január 6. 10.; *Világ*, 1842. január 5. 10.

¹⁰⁰ *Hírnök*, 1841. november 22.

¹⁰¹ *Világ*, 1842. január 15. 35.; *Pesti Hírlap*, 1842. január 6. 12.; *Hírnök*, 1842. január 20.

¹⁰² *Világ*, 1842. január 19. 42.; *Pesti Hírlap*, 1842. január 20. 46.

¹⁰³ *Pesti Hírlap*, 1842. január 30. 69.

Gömör megye 1841 decemberében tartott közgyűlése szintén nem pártolta a beregi ötletet a hónapnevek egységesítésére, mert annak kialakítását csak a társadalmi közízlés, a szokások formálhatják, nem pedig valamely törvény vagy rendelet. A *Pesti Hírlap* tudósítója (Bodon Ábrahám) ugyanakkor szükségét érezte, hogy saját véleményének is hangot adjon, eszerint hasznos volna egy, a helyes nyelvhasználat ügyében véleményt nyilvánító (azután azt a szokásokra bízó) testület, de ő maga idegenkedett az „évszakokból képzett, magyaros” hónapnevektől, melyek szerinte – azáltal, hogy az évszakok pontos ismeretét összekapcsolják a hónapjelölésekkel – „közdivattá nehezen válhatnak”.¹⁰⁴

Egy olyan vármegyéről tudunk, *Tornáról*, ahol felfigyeltek arra, hogy Bereg körlevele nemcsak a hónapnevek egységesítésére vonatkozott, hanem arra is, hogy az ún. katonai esztendő nem esik egybe a polgári évek január 1-jén kezdődő számításával, ebben a tekintetben méltányolták a beregi kezdeményezést.¹⁰⁵

Kitérőként megemlítjük még, hogy az időszámításban teremtendő egység mint a modernizálódó állam jellemzője egyébként ekkor más vonatkozásokban is felbukkant a vármegyékben, elsősorban – a Magyarországon ekkor még julianus naptárat használó – görögkeletiek vonatkozásában. 1841 őszén a Hajdúkerület közgyűlésén (amikor a görögkeleti szertartáskönyvek magyarítását is kezdeményezték) elhangzott, hogy a görögkeleti egyházak is vegyék át a Gergely-naptárt, akár az országgyűlés által alkotandó törvény útján is.¹⁰⁶ Hasonló javaslat néhány hónappal később Krassó megyében is elhangzott, azonban a görögkeleti szerb egyház kijelentette, hogy naptárreform ügyében csak a karlócai érsek által összehívandó gyűlés hozhat döntést, s a megye feliratban kérte az uralkodót ennek kezdeményezésére, „a Gergely-naptár elfogadtatására intézett nemzeti kívánat teljesítésére szükséges előleges egyezkedések s jóváhagyások eszközésére”.¹⁰⁷

Összegzés

A beregi kezdeményezéstől függetlenül érdekes megállapítani, hogy az ekkor még párhuzamosan egymás mellett élő hónapnévrendszerek közül a „magyaros” változatok milyen gyorsan kiszorultak a közbeszédből, pontosabban a nyelv önálló, természetes fejlődése során használatuk egyszerűen elhalt. A XIX. utolsó harmadában már kizárólagosnak tekinthetők a ma is használt „latinos” hónapnevek, vagyis a nyelv ismét bebizonyította, hogy nagyon is önálló életet él, a nyelvészeti, vagy akár politikai-vallási beavatkozási szándékoktól függetlenül

¹⁰⁴ *Pesti Hírlap*, 1842. január 1. 4.

¹⁰⁵ *Jelenkor*, 1842. január 19. 24.

¹⁰⁶ A tudósító megjegyezte: „Bármennyit is gondolkozzam, mi fontos ok vezérelheti óhítú feleinket a már ügyis avult s a csillagászat törvényeivel sem egyező naptárhoz ragaszkodásra, belátni nem tudom, hogy hittanba nem vág, azt mindenki beláthatja, [a] hit a napok rendével összefüggésben nincs.” *Pesti Hírlap*, 1841. szeptember 22. 639.

¹⁰⁷ *Pesti Hírlap*, 1842. május 12. 336.; *Világ*, 1842. április 23. 266.

integrálni tudja az idegen eredetű szóelemeket is. Bármennyire is „magyarosak” voltak a Boldogasszony, Bőjtelő stb. elnevezések, nem tudtak tartósan megmaradni a napjainkban használt hónapnevekkel szemben, utóbbiak töltötték be a modernizálódó magyar nyelvhasználatban a hónapnevek funkcióit. Jakab Elek idézett munkájában már az 1880-as évek végén egyfajta elszalasztott lehetőségként, archaikus nyelvtörténeti emlékként tekintett a hónapok magyar változataira.¹⁰⁸ Mindebben egyébként a nemzetközi trend hatása is megfigyelhető, hiszen a legtöbb európai nyelvben a „latinos” változatok terjedtek el, csupán néhány szláv nyelvben (ukrán, lengyel, cseh, horvát, szlovén) figyelhető meg, hogy a nemzeti nyelvekhez illeszkedő, természeti és időjárás elemekből való fordítások ki tudták szorítani a „latinos” hónapneveket.¹⁰⁹

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára (MNL BAZ ML)

1. IV. 501/e. (= Borsod Vármegye Levéltára. Borsod vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok.)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

1. A 39. Magyar kancelláriai levéltár. Acta generalia.
2. C 44. Helytartótanácsi Levéltár. Departamentum Politicum Comitatum.
3. P 1700. Ragályi család levéltára. Ragályi Tamás iratai.
4. P 1966. Perényi család levéltára. Perényi Gábor iratai.
5. R 101. 1526 utáni gyűjtemény. Kossuth-gyűjtemény, a Pesti Hírlap szerkesztésére vonatkozó iratok.

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei (S RK TGy)

Levéltár. A Tiszáninnen Református Egyházkerület iratai. Zsoldos-féle sorozat.

Korabeli sajtó

1. Erdélyi Híradó
2. Hasznos Multságok
3. Hírnök
4. Jelenkor
5. Nemzeti Újság
6. Pesti Hírlap
7. Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok
8. Világ

¹⁰⁸ JAKAB 1881. 16.

¹⁰⁹ KRISTÓ GYULA (1986): *Kronológia*. In A történelem segédtudományai. Szerk. Kállay István. Budapest. 76–86.; 82–83.

Szakirodalom

1. *A nagy francia forradalom dokumentumai*. Szerk. Hahner Péter. Budapest, 1999.
2. *Borsod vármegye képvisellete a reformországgyűléseken. Követutasítások és követi végjelentések*. In: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltári Füzetek, 21. Szerk. Seresné Szegőfi Anna. Miskolc, 1987.
3. DOBSZAY TAMÁS (2019): *A rendi országgyűlés utolsó évtizedei. (1790–1848)*. Budapest.
4. FAZEKAS CSABA (2000): *Borsod vármegye állásfoglalásai a vegyes házasságok ügyében, 1840–1841*. In: Levéltári Évkönyv, X. Szerk. Dobrossy István. Miskolc.
5. FAZEKAS CSABA (2008): *Deák Ferenc egyházpolitikája a reformkorban*. Budapest.
6. FAZEKAS CSABA (2020): Reformkori viták a magyar nyelvű hónapnevekről. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica*, 1. sz.
7. GERGELY ANDRÁS (1980): *A magyar reformellenzék kialakulása és megszilárdulása. (1830–1840)*. In Magyarország története, 1790–1848. Szerk. Mérei Gyula. Budapest. 669–788.
8. HAHNER PÉTER (1989): *A nagy francia forradalom kisenciklopédiája*. Budapest.
9. *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez, 1790–1848*. Szerk. Szekfű Gyula. Budapest, 1926
10. JAKAB ELEK (1881): *A kalendáriumokról történelmi és politikai tekintetben. Értekezések a történeti tudományok köréből*, IX. 4. Budapest.
11. KOSSUTH LAJOS (2003): *Szerkesztői jegyzetek a Pesti Hírlaphoz, I. (1841)*. Szerk. Fazekas Csaba. Miskolc.
12. KRISTÓ GYULA (1986): *Kronológia*. In: A történelem segédtudományai. Szerk. Kállay István. Budapest. 76–86., 82–83.
13. LEHOCZKY TIVADAR (1881): *Bereg vármegye monographiája*. I–III. köt. Ungvár.
14. LEHOCZKY TIVADAR (1887): Vallási mozgalmak 1841-ben. Bereg vármegye törekvései önálló magyar nemzeti katolikus vallást alkotni. Hazánk. *Történelmi közlöny*, VII. évf. 2. sz. 81–92.
15. LEHOCZKY TIVADAR (1888): A beregmezei vallásmozgalmak 1841-ben. Hazánk. *Történelmi közlöny*, IX. évf. 2. sz. 127–130.
16. *Megbíráltak és bírálók. A cenzúrahivatal aktáiból. (1780–1867)*. Szerk. Mályuszné Császár Edit. Budapest, 1985.
17. MOLNÁR JÓZSEF (1978): A vásárosnaményi Eötvös család és kapcsolatai. In Találkozás Berreggel. Szerk. Mező András. Vásárosnamény. 203–220.
18. PÁL MÁNY BÉLA (2011): *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja, 1825–1848*. I–II. köt. Budapest.
19. SIMAI ÖDÖN (1910): A magyar hónapnevekről. *Magyar Nyelv*, 9. sz. 405–416.
20. TAKÁCS PÉTER (1993): *Az úrbérrendezéstől a polgári forradalomig*. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája. Történelem és kultúra. Szerk. Cserenyák László. Nyíregyháza. 241–298.
21. TAKÁCS PÉTER (2000): Forrásokban rejtezkedő. (Portrévázlat Lónyay Menyhértől.) *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 35. évf. 2. sz. 170–183.
22. TÚRI GRÉTA (2010): Egyleteink a Bereg hasábjain. *Közoktatás*, 15. évf. 1–2. sz. 24–25.
23. VAJDA PÉTER (1835): *Pesti Levelek. 1. füzet. Szép szavak*. Kassa.
24. VARGA JÁNOS (1980): *Megye és haladás a reformkor derekán (1840–1843)*. In Somogy megye múltjából, 11. Szerk. Kanyar József. Kaposvár. 177–243.

25. VARGA JÁNOS (1982): *Helyét kereső Magyarország. Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején.* Budapest.
26. VÖLGYESI ORSOLYA (2017): Vármegyei követek az 1832–1836. évi országgyűlésen a titkosrendőri jelentések tükrében. *Korall*, 18. évf. 70. sz. 84–108.
27. VÖRÖS KÁROLY (1980): *Két országgyűlés között (1840–1843).* In Magyarország története, 1790–1848. Szerk. Mérei Gyula. Budapest.
28. WALTHER LÁSZLÓ: *Némely észrevételei az 1840-ki Mezei Naptárra.* H. n. é. n. [Pest, 1840.]

Függelék

Bereg vármegye indítványa a magyar nyelvű hónapnevekről, 1841. szeptember 10.¹¹⁰

Nagy Méltóságú, Méltóságos, Fő Tisztelendő, Tisztelendő, Tekintetes, Nemes, Nemzetes és Vitézljő Rendek, Kedves Atyánkfiai, Barátink!

Azon rendszer, mely a feudális intézkedésekben verte gyökereit – midőn az egy országban élő, egy alkotmány szárnyaival fedett lakosokat külön osztályzatokba sorozván, a nemzetet egymástól érzelmekben, szellemben különözött papi, polgári és katonai rendeket el szigetelé –, még az időszámlálás kezdetének, az új évnek meghatározásában is az össze nem hangzás, egyet nem értés üdvöt nem hozó magvait hintette el, ugyanis: midőn a polgári rend télhó elsőjétől kezdi időszámítását; a papi rend új éve kezdetül őszelöt tűzte ki, a katonai rendnél pedig őszutó elsőjén derül napja az újjá született évnek.¹¹¹

A magyar nemzet mily idő osztállyal¹¹² élt, mely naptól kezdé számítani ugyanazon időnek újolagi előfordultát, s férfiu hangzatú nyelvén miként nevezé az évszakok havait, azt, mint nemzetiségünk¹¹³ imádott őskori lényét, hajdankorát, betűit, számait, s majd mind, mi a tisztelendő régiségből az újabb nemzedékre átmenve, annak keblében a visszaemlékezés édes érzelmeit nemzhetné – a tudás derült napját szemlélni tán soha nem engedő homály borítja: Róma, honnan hazánkra lövellt a polgárisodás és vallás boldogító sugára, a nemzet hajdan korának elleplezésével, és így drágán adá ajándokit. Latium kölcsönzé betűit, időszámítását, havak neveit, s ha az évszakok nevezéseit „tél, tavasz, nyár, ősz” s a hétnek fejét – mi pedig maga is a septimana¹¹⁴ fogalmából szülemllett – kivesszük, alig marad időhatározó szavunk, mi keletnek méhében nyerte volna fogamzását. Pedig keleti nyelvünk elemei nem testvéresülhetnek nyugoti szomszédink nyelv tulajdonival, azoktöli szerzeményinket – rövidítse bár, vagy darabos mássalhangzói közé lágyító magánhangzókat helyezzen bár a magyar ajak – elidősítésnek dacolva, a nyelv alakulás százados vegytana sem olvaszthatja nemzetiekké, s kölcsönzött nyugoti vendégre talál azokban, a tulajdonának feledése, vagy annak nem létében újnak nem alkotása miatt büntetéssel sújtott keleti fül, mintegy emlékeztető jegyével annak, hogy a keleti gyöngy közé nem illő nyugoti terményt vissza adván, ásiái kincseiben keressen kárpótlást.

¹¹⁰ MNL BAZ ML, IV. 501/e. 1078/1841.

¹¹¹ A hónapneveket lásd alább.

¹¹² Időosztály értsd: időosztályozás, azaz időszámítás.

¹¹³ Nemzetiség értsd: nemzet.

¹¹⁴ Utalás a latin hetes számra.

Érezték elődeink a hónapok magyarításának szükségét, de választásuk szerencsétlen volt, mert a havak nevezését oly napok neveitől kölcsönzék, mik nem is esnek mindig a határozott havakban. Eredvény tanúsítja a választás hiányát, mert – naptári címeket s némely hatósági használatot kivéve – azon nevezések a közéletbe soha nem jöhetnek. Korunkbéli íróké az érdem, kik a nyelvcsinosítás, tisztítás, szabályozás terhes pályáján a hónapok magyarításában is fáradozván, őskorból öröklött „tél, tavasz, nyár, ősz” eredeti szavainkat kezdék illeszteni az évszakok részletes nevezéseire. S habár azok ellen is nem alaptalan nézetekből emeltek szót némely íróink, mi mégis úgy tapasztaljuk, miként őseredetök fedezvén hiányukat, azokat a nemzet sajátjaivá tenni nem kételkedik.

De azért a régi nevezetek is bírnak felekezettel, és éppen ezen körülmény ébreszti fel figyelmünket, mert midőn hivatalos közlekedésekben, szerződés, végrendelet, s perekben részént a kölcsönzött latin nevezetek, részént a szentek neveiből alakultak, részént pedig a fent érdeklett újabbak iktattatnak, sőt néhol a hónapok azoknak számaival is jellemeztetnek: nem lehet méltó aggálynak nem szülemlenie, akár a zavart tekintve, mit jelenben is okozhatik, akár a homályt, tévedést, mi a jövőben fenyeget. Mi tehát fentebbi okoktól vezéreltetve, a „tél, tavasz, nyár, ősz” szavakból illesztett nevezeteket, mint már több törvényhatósági közlekedésekbe, hírlapokba, könyvekbe, naptárakba bevettetek, s közéletbe átszivárogni kezdvéket, következőleg fogadjuk el; ú.[gy] m.[int]

télhó — januarius
télutó — februarius
tavaszelő — martius
tavasz hó — április
tavaszutó — május
nyárelő — junius
nyárhó — julius
nyárutó — augustus
őszelő — september
ősz hó — october
őszutó — november
télelő — december.

Azon neveket hivatalos közlekedéseinkben ezennel erőbe léptetjük, s a tisztí kart is azoknak megtartására, főszolgabíráinkat pedig határozatunknak kebelszerte híresítésére utasítjuk. Egyébiránt, mint a nagy méltóságú magyar királyi helytartótanácsot az iránt, hogy a kormányzása alá tartozó papi, világi hatóságokat, és maga útján a katonai rendet – homály, értelmi zavar mellőzése tekintetéből is – azon nevezésekkel élésre utasítani kegyeskedjék, megkéretni rendeltük, úgy nagyságtokat, kegyelmeteket is azon nevezeteknek egyformaság eszközésénél fogva is, általános elfogadására, s óhajtásunk pártolására rokon indulattal, s barátsággal megkérjük.

Kik egyébbaránt atyafiságukba s barátságukba ajánlottak, szokott tisztelettel maradunk. Kelt Beregszászban, 1841-ik évi nyárutó 23-án tartott, s őszelő 10-én folytatott közgyűlésünkből.

Nagyságtoknak Uraságtoknak

kész köteles szolgái, szíves attyokfiai s barátai
Bereg megye közönsége